

AZ 1793-AS ERDÉLYI EGÉSZSÉGÜGYI FŐSZABALY-TERVEZET

(Előzetes közlemény)

Spielmann J.

Az erdélyi egészségügyi törvénykezés története aránylag kevésbé feltárt területe tudományos múltunknak. Régebbi kutatásokból ismeretes, hogy az osztrák felvilágosult abszolutizmus Erdélybe is bevezette az 1770-ben foganatosított „Generale Normativum in re sanitatis“-t, s ez a rendelkezés, kiegészítéseivel együtt (1773. 1786. 1810 stb.), az ország-rész egészségügyi irányításának fő vezérfonala maradt (1). A közelmúlt kutatásai viszont arra derítettek fényt, hogy 1793-ban kidolgoztak egy, az erdélyi valóságra szabott, a „Generale Normativumot“ helyettesíteni hivatott, átfogó egészségügyi főszabály-tervezetet: a 80 oldalas, nyomtatásban is megjelent „Opinio in re sanitatis“-t (2).

Az új normativum kidolgozása szorosan összefügg a jozefinizmus bukását követő erdélyi rendi reform-mozgalmakkal, és az 1790—91-es országgyűlés programjában is szerepel. Jóllehet, az erdélyi Diéta jegyzőkönyveiben hiába keresünk utalást a főszabály-tervezet kidolgozó egészségügyi bizottság megalakulásáról, tagjainak kijelöléséről, a „Comissio sanitatis“ ennek ellenére létezett és tevékenykedett. Ezt tanúsítja a Magyar Országos Levéltár állományában, az 1793-as év „Cista Diplomatica“. egyes normalia gyűjteményébe besorolt: „az országgyűlés egészségügyi munkálatait összefoglaló elaboratum“ az „Opinio in re sanitatis“ (3). *Trocsányi* Zsolt kutatásai derítették fel, hogy e bizottság elnöke *Mihael Neustädter* erdélyi protomedicus, referense pedig *Cserey* Farkas volt (4). Mindketten az erdélyi közélet ismert személyiségei voltak: *Neustädter* országos főorvosi hivatala mellett, egy ideig a szebeni szabadkőműves páholy elnöki tisztjét is betöltötte, ifj. *Cserey* Farkas pedig a későbbiekben a Nyelvművelő Társaság buzgó tagja, a természettudományok pártolója volt. Feltételezhető, hogy a „Comissio sanitatis“ is osztozott az erdélyi országgyűlés többi bizottságának sorsában, ennek tagjait is 1792-ben *Bánffy* György kormányzó jelölhette ki. Maga az elaboratum az „Opinio in re sanitatis“, az 1793-as év második felében nyerhetett végleges megfogalmazást, mert szövegében többször is találunk utalást ugyanazon év első felében foganatosított erdélyi egészségügyi rendelkezésekre.

Az erdélyi országgyűlés tanügyi és egyházi bizottsága munkálataiból ismeretes, hogy abban az erdélyi rendiség érdekei gyakran összeütökösbe kerültek a jozefinista-kameralista felfogás szempontjaival (5). Ez a kettősség rányomja bélyegét az egészségügyi bizottság munkálataira is. Maga a tény, hogy az osztrák birodalom egészére érvényes, az erdélyi valóságra csak érintőlegesen alkalmazott „Generale Normativum“-ot a helyi rendek érdekeinek megfelelően új egészségügyi főszabály-rendelettel

kivánták helyettesíteni, önmagáért beszél. A rendek ui. elégedetlenek voltak a „Generale Normativum“ több intézkedésével, például a pestisjárványok és pestisveszély esetére elrendelt, s a szomszédos Román Fejedelemségekhez fűződő kereskedelmi kapcsolatokat gátló, hosszas és költséges vesztegzár-intézkedésekkel. Az új normativumban, Adam *Chenot* Erdély egykori protomedicusa által 1785-ben kidolgozott, a vesztegzár idejét lényegesen csökkentő és könnyítő korszerű intézkedésekkel helyettesítették a régiéket (6). Az elmaradt urbanisztikai és egészségügyi viszonyok felszámolására viszont a jozefinista időszak kameralista szellemű rendelkezéseit kivánták megtartani, azok ugyanis a közegészségügy feladatainak megoldását az államhatalom hatáskörébe utalták.

Ez a kettős optika az igen rendszeres, bevezetből és két nagy fejezetből álló, 1793-as egészségügyi normativum egészét áthatja. Az első rész az emberek, a második az állatok megbetegedéseivel foglalkozik. Ismételtén kidomborítja, hogy az ésszerű „Egészségügyi Rendészet“ nemcsak az egyén, de ugyanakkor az állam érdeke is.

„A nép, a köz boldogságának biztosítása“ — hangoztatja a normativum bevezetője — az állam egyik legfőbb feladata. Annak érdeke ugyanis, „hogy minél több polgárt számoljon, fő erőssége ha polgárai testben és lélekben egészségesek“. Az erdélyi állatállomány biztonsága ugyancsak nem kizárólag egészségügyi, hanem ugyanakkor gazdasági érdek is, lévén az állatkereskedelem Erdély egyik fő jövedelmi forrása — hangoztatja a bevezető. Az 1793-as normativumban így fonódnak össze a kameralizmus érvei az erdélyi rendiség érdekeivel.

Az „Opinio in re sanitatis“-t áthatja a Johann Peter *Frank* (1745—1821) megfogalmazta közegészségtani szemlélet. Erdélyi egészségügyi főszabály-rendeletben, illetve instrukcióban első ízben szerepel külön alfejezet, mely a közegészségügyi kérdések megoldására a megelőző intézkedések egész rendszerét igyekszik törvényerőre emelni. A normativum nagy figyelmet szentel a „contagium“, a ragály okozta fertőző betegségek (pestis, vérhaj, dögvészek) megelőzésére; számol az ivóvíz-, a levegőszennyeződés, „a mérgezések“ kórokozó szerepével, erélyes városrendészeti intézkedéseket követel leküzdésükre: a mocsarak és az állóvizek lecsapolását, az állati hulladékok eltakarítását, a pöcegödörök rendszeres tisztítását, a temetőknél a városon kívüli elhelyezését stb. Kortárs orvosok, elsősorban *Mátyus István* írásaiból (7) ismeretes, milyen elmaradottak voltak ezidőtájt urbanisztikai szempontból a többnyire mezőváros jellegű, erdélyi települések.

Az ivóvíz tisztaságának biztosítására az 1793-as egészségügyi tervezet elsősorban forrásvizek fogyasztását javasolja, a létező csatornázási rendszer korszerűsítését és kibővítését, víztároló tornyok felállítását stb. Hogy milyen heveny szükségletet kíván pótolni az új főszabály-tervezet, tanúsítja *Andreas Wolf*, szebeni orvosnak, 1793-ban megjelent írása, melyben az erdélyi városok hiányos vízellátását és rossz csatornázási rendszerét teszi bírálata tárgyává (8).

Az Erdélyben igen elterjedt endémiás golyvát, az egészségügyi tervezet társadalmi betegségnek fogja fel, mivel nemcsak „eltorzítja a testet és megrövidíti az életet“, de alkalmatlanná teszi az abban szenvedőket

„mind a falusi gazdálkodásra, mind a katonai szolgálatra“. Azonnali intézkedéseket sürget leküzdésére.

A tervezet súlyos büntetést helyez kilátásba a piaci kupeceknek, akik romlott húst, hamisított kenyeret vagy édesített bort árulnak, s ezzel súlyosan veszélyeztetik a közegészségügyet.

Figyelmeztet a normativum az erjedő mustból, az áztatott kenderből, a beomlott kutakból felszálló káros kigőzölgések veszélyeire. A veszetség megelőzésére, a kóbor kutyák összefogását és elpusztítását rendeli el.

A „xenodochiumok“, a felekezeti alapon öregek számára szervezett fektetők sürgős átszervezését és közkórházzá való átalakítását javasolja, hogy ezekben az állami irányítás alatt álló intézményekben minden felekezet szegény betege egyformán ingyenes kezelésben részesüljön.

Az 1793-as tervezet Erdély gazdag ásványvíz forrásait igyekszik a gyógyítás szolgálatába állítani. Elrendeli a gyógyvizek azonnali orvosi-kémiai elemzését és terápiás hasznaiknak széles körű népszerűsítését. Az erdélyi nemzetgazdaság érdekeit védi akkor is, mikor eltiltja a gyógyszerészeknek, hogy Erdélyben termő gyógynövényt ezután külföldről importáljanak. Első ízben szerepel hasonló követelmény hivatalosnak szánt erdélyi rendelkezésben.

A fentiekből is kiderül, hogy az „Opinio in re sanitatis“ rendelkezései és javaslatai az erdélyi közegészségtani viszonyok pontos ismeretére támaszkodtak. A javaslat törvényerőre emelése jelentősen hozzájárult volna az erdélyi közegészségügy fejlődéséhez.

Az orvosok, chirurgusok, bábák, gyógyszerészek jogait és kötelességeit az 1793-as tervezet a régebbi osztrák rendelkezések szellemében szabályozza. De itt is találkozunk néhány — főleg az erdélyi rendek érdekeit védő — új intézkedéssel. Az egészségügyi személyzet fizetése részben a széki hivatalosságokra hárult. Azokat általában alacsonyabb szinten állapították meg az 1784-es rendelkezésekhez viszonyítva. Ugyanakkor az orvosok, chirurgusok, bábák, gyógyszerészek alárendeltségét a széki hatóságokkal szemben növelték. Figyelemre méltó, hogy az orvosokat kötelezték: a jövőben tüntessék fel a halotti bizonyítványokon a halál okát, hogy azt az anyakönyvekbe is be lehessen vezetni stb.

A sebész-chirurgusoknak engedélyezték a belbetegségek kezelését, olyan helyiségekben, ahol hiányzott az orvos. Ez a rendelkezés ellentmondott ugyan a „Generale normativum“ előírásainak, megfelelő viszont az Erdélyben kialakult gyakorlatnak, ahol az orvoshiány miatt, a sebész nyújtotta elsősegény szükséges volt.

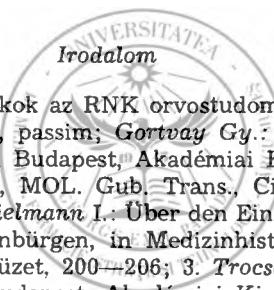
Az 1793-as normativum-tervezet igyekszik megszabni az erdélyi fő-kormányzók mellett működő „Comissio sanitatis“-nak és elnökének, a protomedicusnak hatáskörét. Jóllehet, az országrész első főorvosa Adam Chenot már 1774-ben felterjesztette az egészségügyi bizottság működési tervezetét, Bécs azt nem hagyta jóvá és újjal sem helyettesítette. Így a Gubernium egészségügyi bizottságának feladatköre nem körvonalazódott, s ez alkalmat nyújtott Bécsnek arra, hogy a fontosabb kérdésekben, a bizottságot megkerülve, a döntés jogát magának fenntartsa. Az „Opinio in re sanitatis“ egyértelműen a protomedicus és az egészségügyi bizottság hatáskörébe utalja a döntés minden Erdélyt érintő fontos járványtani és közegészségtani kérdésben, az orvosi és kiegészítő személyzet

kinevezését illetően stb. Minden határozatot jegyzőkönyvbe kellett rögzíteni.

Mint az 1790—91-es országgyűlés többi bizottsága által kidolgozott javaslat, a „Comissio sanitatis“ elaboratuma sem emelkedett törvényerőre, I. Ferenc ad acta tette.

Az 1793-as „Opinio in re sanitatis“ szelleme mégis rányomta bélyegét a XIX. század első fele erdélyi egészségügyi törvénykezésére. Különösen szembeötlő ez a hatás a *Nyulas Ferenc* kidolgozta „Instructio pro apothecariis“-ra (1807), valamint az ugyancsak *Nyulas* kezdeményezte orvosi-chirurgusi és bábainstrukciókra. Ez utóbbiakat hivatali utóda, *Szöts András* protomedicus fejezte be 1810-ben. De az „Opinio in re sanitatis“ legforradalmibb szellemű újításai a kámeralista szellemű közegészségügyi intézkedések rendszere, valamint a Bécstől független, Erdély viszonyaira szabott egészségügyi főszabály kidolgozása, eleve feledésre volt ítélve. Az osztrák felvilágosult abszolútizmust I. Ferenc nyílt despotizmusa váltotta fel, az erdélyi függetlenségi törekvéseket pedig Bécs egyre kifejezettebb centralizációs intézkedései fojtották meg már csirájukban.

A szerkesztőségbe érkezett: 1979. október 16-án.

1. *Bologa V. L.*: Adalékok az RNK orvostudományának történetéhez. Bukarest, Orv. kiadó, 1955, passim; *Gortvay Gy.*: Az újkabkori magyar orvosi művelődés története, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1953, 102—124;
2. „Opinia in re sanitatis“, MOL. Gub. Trans. Cista diplomatica, 3497, Normalia mixta 9, 1793; *Spielmann I.*: Über den Einfluss der Chenotschen-Seuchenordnung auf Siebenbürgen, in *Medizinhistorisches Journal*, Hildesheim, VI (1971), 2—3. füzet, 200—206; 3. *Trocsányi Zs.*: Erdélyi kormányhatósági levéltárak, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973, 292; 4. *Trocsányi Zs.*: személyes közlés; 5. *Trocsányi Zs.*: Az 1790-es évek erdélyi rendi reformmozgalmának történetéhez, Budapest, 1978, passim; 6. l. 1—2. sz. bibliográfia; 7. *Mátyus I.*: Ó- és új diaetetica, Pozsony, I. 1787, passim; 8. *Wolf A.*: in *Siebenbürgische Quartalschrift*, 1793-as 3. szám, 208—240.

I. Spielmann

A TRANSYLVANIAN SANITARY STANDARD PROJECT DATING FROM 1793

The author has analysed "Opinio in re sanitatis", a draft of sanitary standards compiled and printed in 1793, by the Health Board of the Transylvanian Diet between 1790 and 1791, led by chief medical officer Michael Neustadter. Imbued with the ideas of the Josephinian cameralism, and conceived in the spirit of I. P. Frank's town-planning and public health measures, the project was meant to substitute for the prescriptions of the public health bill from "Generale Normativum in re sanitatis" from 1770. But like all the proposals of the Transylvanian Diet, "Opinio in re sanitatis" was not given the force of law either by the emperor Francis I.